

Η εικόνα της Γερμανίας στις ελληνικές εφημερίδες από το 2001 έως το 2013: Μια έρευνα Κριτικής Ανάλυσης Λόγου σε ένα σώμα κειμένων

Αλεξιάννα Τσότσου
Πανεπιστήμιο Αμβούργου

ABSTRACT

The study deals with the discursive construction of Germany in four large Greek newspapers in the period 2001-2013. Methodologically, it combines the quantitative Corpus Linguistics analysis with the qualitative Critical Discourse Analysis. The relationship between the socio-political context (the Greek financial crisis) and Germany's discursive representation is particularly examined. Through the analytical categories of the collocations and stereotyped phrases on the one hand, interdiscursivity/intertextuality and the discursive strategies of metaphors and reference on the other hand, the characteristics that are ascribed to Germany in the Greek press are worked out.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ: εικόνα της Γερμανίας, ελληνική οικονομική κρίση, Κριτική Ανάλυση Λόγου, σώματα κειμένων

1. Εισαγωγή

Από το 2010 και την αρχή της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα, τα άρθρα ελληνικών εφημερίδων που παρουσίαζαν αρνητικά τη Γερμανία και τον ρόλο της στην αντιμετώπιση της κρίσης ήταν συχνό φαινόμενο. Πολλά μάλιστα συνέδεαν τον ρόλο αυτό με τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, όπως στο παρακάτω απόσπασμα:

(1) Εκεί όπου απέτυχε ο Χίτλερ, να κατακτήσει την Ευρώπη με στρατιωτικά μέσα, η σύγχρονη Γερμανία θα επιτύχει με μέσο τη δημοσιονομική πειθαρχία. Καλώς ήλθατε στο 4^οΡάιχ! *Τα Νέα* 3/12/2011

Το απόσπασμα αυτό, το οποίο ανήκει σε άρθρο γνώμης μίας από τις μεγαλύτερες και σημαντικότερες ελληνικές εφημερίδες, εκφράζει μια άποψη την οποία ενστερνίζονταν πολλοί δημοσιογράφοι αλλά και απλοί πολίτες τα πρώτα χρόνια της κρίσης και η οποία ενσωματώνει διάφορα στερεότυπα για τη Γερμανία, όπως τη γερμανική πειθαρχία και τον γερμανικό εθνικισμό. Με αφορμή αυτά τα στερεότυπα, μπορεί κανείς να αναρωτηθεί πώς παρουσιαζόταν η Γερμανία πριν την οικονομική κρίση στην Ελλάδα, πώς άλλαξε η θεώρηση των ίδιων θεματικών πεδίων, όπως ο πρωταγωνιστικός ρόλος της στην Ευρώπη, και με ποια γλωσσικά μέσα επιτεύχθηκε αυτή η στροφή. Πρωταρχικό ρόλο σε αυτή την προβληματική διαδραματίζει το κοινωνικό και πολιτικό περιεχόμενο, το οποίο επηρέασε καθοριστικά τη θετική ή αρνητική παρουσίαση της Γερμανίας διαμέσου των πρώτων ετών του 21ου αιώνα.

Στόχος της ανάλυσης είναι να παρουσιάσει τα βασικότερα γλωσσικά μέσα που χαρακτηρίζουν την κατασκευή της Γερμανίας στις ελληνικές εφημερίδες ως μιας συνεκτικής οντότητας που παρουσιάζει ομοιότητες, αλλά και αποκλίσεις ανάλογα με το χρονικό διάστημα που εξετάζεται. Στο επίκεντρο βρίσκεται η διαλεκτική σχέση ανάμεσα στον Λόγο (discourse) και το περιεχόμενο (context), τις συνθήκες μέσα στις οποίες αυτός διαμορφώθηκε και τις οποίες διαμόρφωσε περαιτέρω. Θεωρητικό υπόβαθρο της εργασίας είναι η Κριτική Ανάλυση Λόγου (βλ. Wodak & Meyer 2001), κατά την οποία ο Λόγος όχι μόνο επηρεάζεται από το κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό πλαίσιο, αλλά ταυτόχρονα διαθέτει τη δύναμη να το καθορίσει συμβάλλοντας στην αναπαραγωγή ιδεολογιών. Η Κριτική Ανάλυση Λόγου θεωρεί ότι η γλωσσική αναπαράσταση στον Λόγο (discursive representation) ατόμων και ομάδων αντανακλά την ιδεολογία της κοινωνίας ή ενός συγκεκριμένου φορέα απέναντι σε αυτή την ομάδα, ενώ παράλληλα

προωθεί περαιτέρω και ενισχύει αυτή την ιδεολογία μέσω γλωσσικών στρατηγικών που την καθιστούν όσο το δυνατόν λιγότερο εμφανή και την παρουσιάζουν ως φυσική και αυτονόητη (Fairclough 1995).

2. Μεθοδολογία και δεδομένα

Η έρευνα της εικόνας της Γερμανίας στις ελληνικές εφημερίδες (Tsotsou 2019) βασίστηκε σε σώμα κειμένων, το οποίο αποτελείται από 13.582 άρθρα όλων των ειδών της καθημερινής και σαββατιάτικης/κυριακάτικης έκδοσης των εφημερίδων *Καθημερινή*, *Ριζοσπάστης*, *Το Βήμα* και *Τα Νέα* στο χρονικό διάστημα από το 2001 έως το 2013. Ένα μέρος του σώματος κειμένων είναι διαθέσιμο σε ψηφιακή μορφή (Tsotsou 2021). Κριτήριο επιλογής των άρθρων ήταν να περιέχουν στον τίτλο τους το λέξημα *γερμαν**. Με αυτό το κριτήριο επιλέγονται άρθρα που έχουν ως κύριο θέμα τη Γερμανία ή αναφέρονται στη Γερμανία και την αναφορά αυτή ο αρθρογράφος τη θεωρεί σημαντική ή ελκυστική για τον αναγνώστη, αφού ο τίτλος θεωρείται ότι έχει διπλή λειτουργία: αφενός, παρουσιάζει το θέμα και τα βασικότερα σημεία συνοπτικά και, αφετέρου, διεγείρει την προσοχή του αναγνώστη (Bell 1991, Morley 1998).

Σχετικά με το downsizing, την κατασκευή δηλαδή ενός μικρότερου σώματος κειμένων με άρθρα, τα οποία επιλέγονται από το πλήρες σώμα κειμένων για να μελετηθούν ποιοτικά, δίνονται ελάχιστες προτάσεις στη βιβλιογραφία. Η βασικότερη σχολή προκύπτει από την παράδοση του Πανεπιστημίου του Lancaster (Baker et al. 2008, Khosravini 2010, Gabrielatos et al. 2011), κατά την οποία το πλήρες σώμα κειμένων χωρίζεται σε μηνιαία υποσώματα κειμένων και επιλέγονται αυτά με τα περισσότερα άρθρα, οι μήνες εκείνοι δηλαδή κατά τη διάρκεια των οποίων γράφτηκαν τα περισσότερα άρθρα για το θέμα που ενδιαφέρει τον ερευνητή/την ερευνήτρια. Με αυτό τον τρόπο είναι δυνατόν τα κείμενα να συνδέονται με συγκεκριμένα γεγονότα και να λαμβάνεται υπόψη το περικείμενο. Στη βιβλιογραφία αναφέρεται και η πρόταση των Forchtner & Kohnraa (2012), σύμφωνα με την οποία τα κείμενα επιλέγονται με βάση συγκεκριμένους δείκτες της γλωσσολογίας σωμάτων κειμένων, όπως λ.χ. κατηγορίες ν-γράφων (n-grams) που απαντούν στο πλήρες σώμα κειμένων. Στην παρούσα εργασία το downsizing γίνεται με ποιοτικά κριτήρια χωρίς τυχαία και αυθαίρετη επιλογή κειμένων. Συγκεκριμένα, από το πλήρες σώμα κειμένων επιλέγονται για λεπτομερέστερη ανάλυση τα άρθρα γνώμης της έκδοσης του Σαββατοκύριακου, τα οποία στο σύνολο είναι 193. Έτσι, επιλέγονται άρθρα που εκφράζουν την αξιολογική άποψη του αρθρογράφου και της εφημερίδας και συνεπώς συνδέονται με την αναπαραγόμενη ιδεολογία και τα οποία λόγω των χαρακτηριστικών και της υψηλότερης κυκλοφορίας της κυριακάτικης έκδοσης απευθύνονται σε μεγαλύτερο κοινό και σχολιάζουν τα γεγονότα όλης της εβδομάδας.

Ο συνδυασμός ποσοτικής και ποιοτικής ανάλυσης έχει ως αποτέλεσμα την αξιοποίηση των πλεονεκτημάτων και των δύο μεθόδων. Συγκεκριμένα, μέσω της ποσοτικής ανάλυσης και των αυτοματοποιημένων διαδικασιών της προκύπτουν αντικειμενικά αποτελέσματα που απαιτούν όσο το δυνατόν λιγότερο την υποκειμενική εμπλοκή του ερευνητή, ενώ και ο μεγάλος αριθμός κειμένων που μπορεί να μελετηθεί συνεισφέρει στην αντιπροσωπευτικότητα των αποτελεσμάτων. Από την άλλη, η ποιοτική ανάλυση μπορεί να οδηγήσει σε λεπτομερέστερα και πιο διαφωτιστικά στοιχεία, ενώ λαμβάνεται υπόψη και το περικείμενο, που μπορεί να επεξηγήσει και να ερμηνεύσει τα αποτελέσματα.

Στη βιβλιογραφία η συγκεκριμένη πραγμάτωση αυτού του συνδυασμού ποικίλλει. Υπάρχουν μελέτες που δίνουν μεγαλύτερο βάρος στην ποιοτική ανάλυση μελετώντας ένα μικρό σώμα κειμένων και χρησιμοποιώντας από τα εργαλεία της γλωσσολογίας σωμάτων κειμένων μόνο τους συμφραστικούς πίνακες (Wodak et al. 1990, Kovacs & Wodak 2003, Magalhaes 2006). Από την άλλη, υπάρχουν μελέτες που βασίζονται κυρίως

στην ποσοτική ανάλυση και δεν αναφέρουν ρητά κάποιο θεωρητικό υπόβαθρο όπως αυτό της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου (Stubbs 1994). Τέλος, υπάρχουν μελέτες που συνδυάζουν ισόρροπα τα δύο επίπεδα (Mautner 2007, Baker et al. 2008, O'Halloran 2009).

Στην παρούσα εργασία η ποσοτική ανάλυση του πλήρους σώματος κειμένων βασίζεται στις αυτοματοποιημένες διαδικασίες της γλωσσολογίας σωμάτων κειμένων (βλ. Stubbs 1996, Bubenhofer 2009), ενώ η ποιοτική ανάλυση του υποσώματος κειμένων γίνεται με βάση την Κριτική Ανάλυση Λόγου και ειδικότερα την ιστορική προσέγγισή της (Discourse Historical Approach, Reisigl & Wodak 2001), η οποία δίνει ιδιαίτερη έμφαση στη θετική παρουσίαση της ομάδας του «εμείς» έναντι της αρνητικής παρουσίασης της ομάδας των «άλλων». Η ποσοτική ανάλυση περιλαμβάνει τις αναλυτικές κατηγορίες των συνάψεων και των στερεοτυπικών φράσεων, ενώ η ποιοτική ανάλυση τις αναλυτικές κατηγορίες της διακειμενικότητας, των μεταφορών και της αναφοράς.

3. Αποτελέσματα

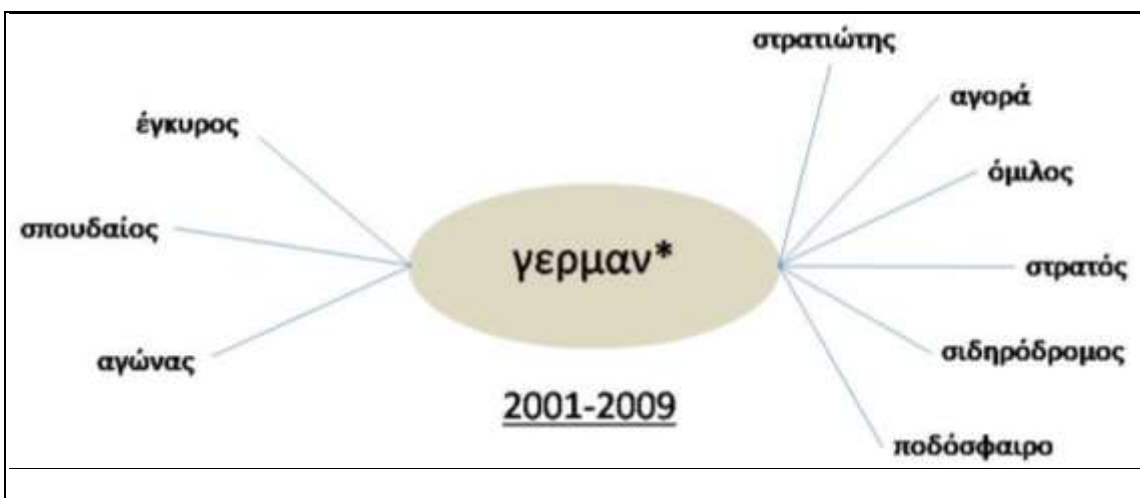
Στα αποτελέσματα της έρευνας επισημαίνεται η συμβολή γλωσσικών μέσων όπως οι συνάψεις και στερεοτυπικές φράσεις (3.1), η διακειμενικότητα και διαλογικότητα (3.2), η χρήση μεταφορών (3.3) και η χρήση γενικευτικής και απρόσωπης αναφοράς (3.4).

3.1. Συνάψεις και στερεοτυπικές φράσεις

Οι συνάψεις ενός λεξήματος είναι τα λεξήματα που εμφανίζονται δίπλα του στο κείμενο και των οποίων η συνύπαρξη δεν είναι τυχαία, αλλά αντίθετα συμβάλλει στην κατανόηση της σημασίας της λέξης (Sinclair 1991). Στόχος της ανάλυσης στην ενότητα αυτή είναι η παρουσίαση των συνάψεων του λεξήματος *γερμαν**, όπως εμφανίζονται στην πρώτη θέση αριστερά και δεξιά του. Μέσω αυτής της αναλυτικής κατηγορίας, επισημαίνονται τόσο οι γερμανικοί φορείς που συνιστούν την οντότητα της Γερμανίας, όπως κατασκευάζεται στις ελληνικές εφημερίδες, όσο και οι επιθετικοί προσδιορισμοί που χαρακτηρίζουν αυτούς τους φορείς.

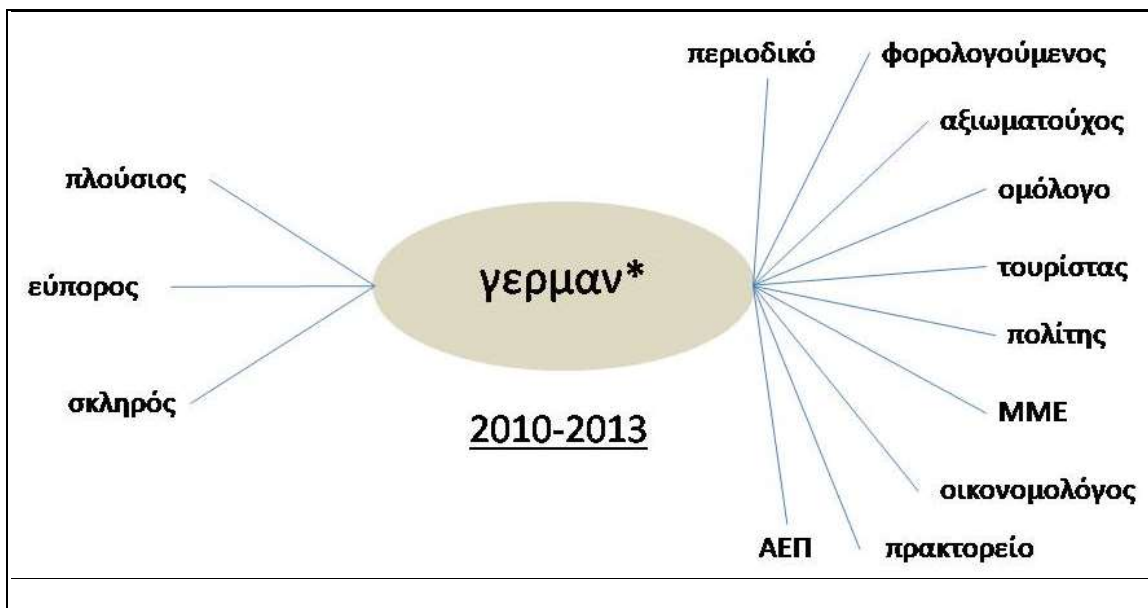
Στο Σχήμα 1 φαίνονται οι συνάψεις του λεξήματος *γερμαν** στο χρονικό διάστημα πριν την κρίση. Όπως γίνεται σαφές, τα αποδιδόμενα χαρακτηριστικά είναι θετικά, αφού αφορούν την εγκυρότητα και την αξιοπιστία, ενώ οι φορείς που κατονομάζονται σχετίζονται με τομείς στους οποίους η Γερμανία έχει ισχυρή παρουσία, όπως η οικονομία, το ποδόσφαιρο και η βιομηχανία.

Σχήμα 1. Οι συνάψεις του λεξήματος *γερμαν** από το 2001 έως το 2009

Τα πράγματα είναι διαφορετικά στο διάστημα 2010-2013, όπως μπορεί κανείς να δει στο Σχήμα 2.

Σχήμα 2. Οι συνάψεις του λεξήματος *γερμαν** από το 2010 έως το 2013

Μετά την κρίση οι θετικοί χαρακτηρισμοί εξαφανίζονται και στη θέση τους εμφανίζεται το αρνητικό χαρακτηριστικό της γερμανικής σκληρότητας, αλλά και επίθετα που επισημαίνουν την ευπορία των Γερμανών για να τονιστεί η αντίθεση με τη φτώχη Ελλάδα. Επιπλέον, διαφορετικοί είναι και οι φορείς που κατονομάζονται στον Λόγο, καθώς γίνεται ιδιαίτερη μνεία στα γερμανικά περιοδικά και γενικά τα ΜΜΕ λόγω του διαλόγου που είχε ανοίξει ανάμεσα σε αυτά και τα ελληνικά ΜΜΕ, ενώ ενδιαφέρουσα είναι και η αναφορά στους Γερμανούς φορολογούμενους και τουρίστες με το σκεπτικό ότι συμβάλλουν στην ελληνική οικονομία. Τέλος, η θεματική της οικονομίας με αναφορά σε Γερμανούς οικονομολόγους, αλλά και το γερμανικό ΑΕΠ βρίσκονται επίσης στο επίκεντρο.

Ωστόσο, παρόλο που οι συνάψεις φανερώνουν τη σταθερή συνεμφάνιση ορισμένων λεξημάτων, δεν αποτελούν οπωσδήποτε στερεοτυπικά επαναλαμβανόμενες φράσεις, αφού μπορούν να εμφανίζονται σε διάφορες μορφές και με διάφορες επιπλέον συνάψεις, όπως για παράδειγμα *σκληρή γερμανική στάση* ή *σκληρά γερμανικά μέτρα*. Είναι όμως αξιοσημείωτο ότι το διάστημα 2010-2013 εμφανίζονται φράσεις που επαναλαμβάνονται πολλές φορές στα άρθρα υπό την ίδια στερεοτυπική μορφή, κάτι που δεν απαντά στο διάστημα 2001-2009. Οι στερεοτυπικές αυτές φράσεις είναι οι παρακάτω παρουσιάζονται στον Πίνακα 1.

Πίνακας 1. Οι στερεοτυπικές φράσεις το διάστημα 2010-2013

	<i>Το Βήμα</i>	<i>Τα Νέα</i>	<i>Καθημερινή</i>	<i>Ριζοσπάστης</i>
γερμανική Ευρώπη	56	23	15	3
γερμανική ηγεμονία	20	1	3	1
γερμανικός ιμπεριαλισμός	2	0	0	22

Η φράση *γερμανική Ευρώπη* είναι η συχνότερη στερεοτυπική φράση, η οποία με ένα λιτό, εύληπτο και παραστατικό τρόπο αναπαράγει την ιδεολογία περί γερμανικής ηγεμονίας, η οποία θέλει να επιβληθεί σε ολόκληρη την Ευρώπη. Ο εθνικισμός της

Γερμανίας και το ενδιαφέρον μόνο για τα δικά της ζωτικά συμφέροντα αποτελούν το περιεχόμενο αυτής της φράσης, η οποία μέσω και άλλων γλωσσικών μέσων, όπως η μεταφορά που παρουσιάζει το γερμανικό κράτος ως αυτοκρατορία και ως συνέχεια του 3^{ου} Ράιχ (*Καλώς ήλθατε στο 4^ο Ράιχ*), όπως θα αναλυθεί παρακάτω, συνδέει τη Γερμανία του παρόντος με τη ναζιστική Γερμανία του παρελθόντος. Η γερμανική στάση απέναντι στο ελληνικό πρόβλημα και τα μέτρα λιτότητας στην ελληνική οικονομία αποκτούν έτσι ένα ευρύτερο πλαίσιο, αφού δεν αφορούν αποκλειστικά την Ελλάδα, αλλά φανερώνουν ένα συνολικό σχέδιο της Γερμανίας να υποδουλώσει ολόκληρη την Ευρώπη.

Τους ίδιους στόχους έχουν και οι άλλες δύο στερεοτυπικές φράσεις, με δύο όμως διαφορές. Αφενός, η φράση *γερμανικός ιμπεριαλισμός* είναι αναμενόμενο να εμφανίζεται κυρίως στο *Ριζοσπάστη* λόγω της κομμουνιστικής του ιδεολογίας και έχει πλατύτερη σημασία, αφού αφορά τη συνολική εξωτερική πολιτική της Γερμανίας. Αφετέρου, η φράση *γερμανική ηγεμονία* επισημαίνει μεν την ηγεμονική τάση της Γερμανίας, δεν μεταδίδει όμως με τόσο άμεσο τρόπο την προσπάθεια αυτή επιβολής σε ολόκληρη την Ευρώπη.

Η επανάληψη σταθερών προτύπων, κάτι το οποίο μπορεί να μετρηθεί στο πλήρες σώμα κειμένων με τις αυτοματοποιημένες διαδικασίες της γλωσσολογίας σωμάτων κειμένων, συμβάλλει στην εδραίωση της αναπαραγόμενης ιδεολογίας ως φυσικής και δεδομένης για όλους τους αναγνώστες. Με αυτόν τον τρόπο, όπως έχει επισημάνει η Κριτική Ανάλυση Λόγου, αυτή προωθείται πιο αποτελεσματικά, παρουσιάζεται ως αυτονόητη και επηρεάζει σε μεγαλύτερο βαθμό τον δέκτη του Λόγου και συνεπώς το κοινωνικό περικείμενο.

3.2. Διακειμενικότητα και διαλογικότητα

Η διακειμενικότητα (intertextuality) αναφέρεται στη ρητή ή υπόρρητη σύνδεση του κειμένου με άλλα κείμενα μέσω της αναφοράς στα ίδια γεγονότα, τους ίδιους δρώντες και την ίδια επιχειρηματολογία (Reisigl & Wodak 2009: 90) και εκφράζεται κυρίως μέσω του πλάγιου λόγου με τον οποίο συνυπάρχουν στο κείμενο και άλλες φωνές πέρα από τον ομιλητή (Fairclough 2003: 219), ενώ η διαλογικότητα (interdiscursivity) σημαίνει την αναφορά μέσα στον Λόγο σε άλλους Λόγους (discourses) ή θέματα (Reisigl & Wodak 2009: 90). Η διακειμενικότητα και η διαλογικότητα οδηγούν σε ετερογένεια νοήματος και μορφής, ανάμειξη Λόγων στο κείμενο και αναπλαισίωση. Η αναπλαισίωση επιτυγχάνεται όταν τα κειμενικά και διαλεκτικά στοιχεία βγαίνουν από το αρχικό τους πλαίσιο ή αποπλαισιώνονται και ενσωματώνονται σε νέα πλαίσια και για διαφορετικούς επικοινωνιακούς σκοπούς (ό.π.).

Τα βασικότερα θεματικά πεδία που συνδέονται μεταξύ τους στην εικόνα της Γερμανίας στις ελληνικές εφημερίδες είναι ο πολιτικός με τον ιστορικό Λόγο, καθώς ο ρόλος της χώρας στο σύγχρονο πολιτικό σκηνικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης διαπλέκεται με τον ρόλο της στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Ωστόσο, η λειτουργία και η γλωσσική έκφραση αυτής της σχέσης είναι εντελώς διαφορετική στο διάστημα πριν την οικονομική κρίση στην Ελλάδα σε σχέση με αυτό μετά. Συγκεκριμένα, στο διάστημα 2001-2009 ξεχωρίζει ο θετικός ρόλος της Γερμανίας στη διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης που ολοκληρώθηκε το 2004, όπου τονίζεται η αντίθεσή του με τον αρνητικό ρόλο της χώρας στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Μάλιστα, η αντίθεση αυτή γίνεται εντονότερη μέσω του διπόλου «Γερμανία της ειρήνης-Γερμανία του πολέμου», όπως φαίνεται στο παρακάτω παράδειγμα:

(2) Νιώθουν κυρίως οι Γερμανοί στην παρούσα περίοδο, μετά και την επιτυχή έκβαση της διαπραγματεύσεως για τη διεύρυνση, να απελευθερώνονται από τη δυστυχία που άφησε πίσω του ο πόλεμος, καθώς είναι οι πρωταγωνιστές του εγχειρήματος [της διεύρυνσης] και αναλαμβάνουν το μεγαλύτερο οικονομικό κόστος. Άλλωστε ο ζωτικός τους χώρος αυξάνει, οι χώρες της κεντρικής Ευρώπης έρχονται κοντά τους και δεν είναι λίγοι εκείνοι, που πιστεύουν ότι η Γερμανία της ειρηνικής περιόδου επιτυγχάνει όσα δεν πέτυχε η Γερμανία του πολέμου. *Καθημερινή 15/12/2002*

Στο παράδειγμα αυτό είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον ότι, παρόλο που υπάρχει διακειμενική σχέση με τη χιτλερική ορολογία μέσω της φράσης *ζωτικός χώρος* (Lebensraum), η εικόνα της Γερμανίας κατασκευάζεται θετικά ακριβώς μέσω της αντίθεσης με το παρελθόν της. Από την άλλη, στο χρονικό διάστημα 2010-2013 η σχέση μεταξύ του πολιτικού και του ιστορικού Λόγου, όπως αποτυπώνεται στον Λόγο των ελληνικών εφημερίδων, αποκτά μια εντελώς διαφορετική λειτουργία και εκφράζεται με πληθώρα διακειμενικών σχέσεων που στόχο έχουν την αρνητική κατασκευή της εικόνας της Γερμανίας. Όπως γίνεται σαφές από το παράδειγμα (2), το δίπολο «Γερμανία της ειρήνης-Γερμανία του πολέμου» παύει να έχει την έννοια της αντιθετικής σχέσης και της υπέρβασης του παρελθόντος, αλλά υποστηρίζει το επιχείρημα ότι η Γερμανία προσπαθεί με ειρηνικά μέσα, δηλαδή την πολιτική λιτότητας στην Ευρωζώνη, να επιβληθεί στην Ευρώπη και να ολοκληρώσει το έργο που δεν κατάφερε στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Η θεματική της απειλής της γερμανικής δύναμης επανέρχεται με άμεσες αναφορές σε άλλα κείμενα, όπως π.χ. λογοτεχνικά:

(3) Αξίζει τον κόπο να αναφερθούμε στο μυθιστόρημα «Καπούτ», του Ιταλού συγγραφέα Κούρτσιο Μαλαπάρτε (1898-1957). «Σε κανένα μέρος της Ευρώπης ο Γερμανός δεν μου είχε φανεί τόσο γυμνός, τόσο ακάλυπτος, όπως στην Πολωνία. [...] Ο Γερμανός φοβάται τους άοπλους, τους αδυνάτους, τους αρρώστους». [...] οι Γερμανοί φοβούνται -και γι' αυτό ηδονίζονται στην ιδέα να συντρίψουν- τον εκάστοτε αδύναμο. *Καθημερινή 29/5/2011*

Η αναφορά σε ένα λογοτεχνικό κείμενο μέσα σε ένα άρθρο πολιτικής εφημερίδας φανερώνει τη διάθεση του αρθρογράφου να ανατρέξει σε διάφορων ειδών πηγές για να αντλήσει εικόνες και χαρακτηριστικά του γερμανικού λαού, τα οποία στη συνέχεια συνδέει με τη συμπεριφορά της χώρας στο πολιτικό και οικονομικό γίγνεσθαι του παρόντος, όπου κρίνεται η τύχη μιας αδύναμης χώρας, όπως η Ελλάδα. Σε αυτό το πλαίσιο τα απειλητικά χαρακτηριστικά της Γερμανίας εκφράζονται emphatically και μέσω της έμμεσης αναφοράς στην ελληνική ταινία του 1948 «Οι Γερμανοί ξανάρχονται»:

(4) Είτε κερδίσει τις εκλογές είτε τις χάσει η κυρία Μέρκελ οι Γερμανοί θα είναι πάντα Γερμανοί και ως Γερμανοί ξανάρχονται! *Το Βήμα 25/8/2013*

Η στερεοτυπική επανάληψη του τίτλου της ταινίας συνδέει τη γερμανική πολιτική και τη συμμετοχή της στην τωρινή ελληνική πραγματικότητα με την απειλητική και καταστροφική συμπεριφορά του γερμανικού στρατού κατά τη διάρκεια της Κατοχής. Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό ότι ο τίτλος της ταινίας απαντά στο πλήρες σώμα κειμένων συνολικά 33 φορές, αποκτώντας τη λειτουργία στερεοτυπικής φράσης.

Περαιτέρω, η άντληση αρνητικών χαρακτηριστικών από το παρελθόν της Γερμανίας με στόχο την κατασκευή της αρνητικής της εικόνας στο παρόν πραγματοποιείται και με άλλες θεματικές που εντάσσουν τον ιστορικό αλλά και τον θρησκευτικό Λόγο μέσα στα άρθρα των εφημερίδων, όπως η προσκόλληση της Γερμανίας στην οικονομική λιτότητα λόγω της καταστροφής που είχε υποστεί εξαιτίας

του υψηλού πληθωρισμού την περίοδο του Μεσοπολέμου ή λόγω των διδαγμάτων του προτεσταντισμού:

(5) Για όλα φταίει, δηλαδή, το «σύνδρομο της Βαϊμάρης» - η τραυματική ανάμνηση της δεκαετίας του '20 και του καταστροφικού πληθωρισμού. *Τα Νέα* 3/12/2011

(6) Ακόμη και σήμερα η Γερμανία [...] ορίζει την ταυτότητά της και την αποστολή της με αναφορά στη μεταρρυθμιστική κουλτούρα του 16ου αιώνα. [...] Η γερμανίδα Καγκελάριος Ανγκελα Μέρκελ, κόρη ανατολικογερμανού λουθηρανού πάστορα, είναι προφανές ότι πιστεύει πως οι πανάρχαιες ηθικές αρετές και τα διορθωτικά μέτρα είναι το καλύτερο φάρμακο για την κρίση του ευρώ. *Τα Νέα* 18/8/2012

Στα πλαίσια της διακειμενικότητας στον Λόγο των ελληνικών εφημερίδων, ενδιαφέρον είναι και ο διάλογος που αναπτύχθηκε ανάμεσα στα γερμανικά και τα ελληνικά μέσα την πρώτη περίοδο της κρίσης, κατά τον οποίο οι ελληνικές εφημερίδες σχολίαζαν τα εξώφυλλα και τα άρθρα των γερμανικών:

(7) Η γνωστή για τον «φιλελληνισμό» της γερμανική εφημερίδα «Μπιλντ» κυκλοφόρησε με πρωτοσέλιδο τη φωτογραφία με τους διαδηλωτές ντυμένους ναζί να ανεμίζουν τη σβάστικα, με τον τίτλο: «Αυτό δεν το αξίζει η Γερμανία! Απαίσιες διαμαρτυρίες κατά της Μέρκελ στην Αθήνα - και εμείς πληρώνουμε ακόμη περισσότερα». Και το περίφημο «FOCUS», αφού προσέβαλε βάνουσα τους Έλληνες με τη φωτογραφία του αγάλματος της Αφροδίτης της Μήλου να σηκώνει το μεσαίο δάχτυλο, τώρα μας συνιστά, και μάλιστα ελληνικά, ότι «η Μέρκελ δεν αξίζει το μίσος» μας και δεν «έχει νόημα να ξεσπάμε σε λάθος αποδέκτες». Κατ' αρχήν οι Έλληνες ούτε τη Μέρκελ ούτε τους Γερμανούς μισούν. Ούτε και η πλειοψηφία των Ελλήνων υιοθετεί την εμφάνιση Ελλήνων με γερμανικές στολές, που θυμίζουν μία από τις δραματικότερες σελίδες της Ιστορίας μας. *Το Βήμα* 14/10/2012

Στο παραπάνω παράδειγμα που αποτυπώνει αυτή την αντιπαράθεση, η γερμανική εφημερίδα Bild και το γερμανικό περιοδικό FOCUS παρουσιάζονται αρνητικά από τον συντάκτη, ο οποίος χαρακτηρίζει ειρωνικά την πρώτη ως φιλελληνική και το δεύτερο ως περίφημο. Η άποψη και των δύο μέσων ενημέρωσης παρουσιάζεται άμεσα με ευθύ λόγο σε εισαγωγικά και στη συνέχεια δίνεται η απάντηση του αρθρογράφου που έχει διαφορετική άποψη. Με αυτόν τον τρόπο, αμφισβητείται η αξία και η εγκυρότητα των γερμανικών μέσων και, αντίθετα, ενισχύεται η σημασία της ελληνικής εφημερίδας και της γνώμης της, καθώς αυτή απαντά άμεσα και με σαφήνεια σε έναν διάλογο, ο οποίος όμως δεν πρόκειται να συνεχιστεί, αφού προορίζεται για το εγχώριο κοινό.

Η επίδραση του περικειμένου στη διακειμενικότητα, όπως αυτή εκφράζεται στις ελληνικές εφημερίδες, γίνεται σαφής και από την αύξηση της αναφοράς των γερμανικών εφημερίδων ως πηγές σε ένα ελληνικό άρθρο. Ενώ, δηλαδή, στο διάστημα 2001-2009 οι γερμανικές εφημερίδες αναφέρονταν μόνο 3 φορές στο επιλεγμένο για την ποιοτική ανάλυση σώμα κειμένων, στο διάστημα 2010-2013 η αντίστοιχη αναφορά γίνεται 19 φορές. Η συμμετοχή της Γερμανίας στην ελληνική οικονομική κρίση, η ενασχόληση των γερμανικών μέσων με την Ελλάδα και η στόχευση των ελληνικών μέσων να απαντήσουν και να υπερισχύσουν σε αυτή την αντιπαράθεση οδηγεί σε αυτή την αύξηση των διακειμενικών σχέσεων.

3.3. Μεταφορές

Η μεταφορά ως γλωσσικό μέσο στοχεύει στη σύνδεση συγκεκριμένων φορέων με θεματικά πεδία και χαρακτηριστικά που παρουσιάζονται με απλότητα, σαφήνεια και χωρίς την πολυπλοκότητα, από την οποία κανονικά διέπονται. Έτσι, επιτυγχάνεται η

σύνδεση ετερόκλητων στοιχείων και η αναπαραγόμενη ιδεολογία παρουσιάζεται ως αποδεκτή από όλους. Η παρούσα εργασία υιοθετεί τη θεωρία της Γνωσιακής Γλωσσολογίας (Lakoff & Johnson 1980), σύμφωνα με την οποία η μεταφορά δεν είναι ένα αμιγώς γλωσσικό φαινόμενο, αλλά μια νοητική παράσταση που εκφράζεται στο γλωσσικό επίπεδο. Υπό αυτή την έννοια, οι μεταφορικές εκφράσεις δεν αναλύονται μεμονωμένα, αλλά ως γλωσσικές υλοποιήσεις των νοητικών μεταφορών. Οι νοητικές αυτές παραστάσεις συνίστανται στη σύνδεση ανάμεσα σε δύο εντελώς διαφορετικούς τομείς. Αφενός, υπάρχει το γνωστό και απλό (τομέας-πηγή) και, αφετέρου, το άγνωστο και πολύπλοκο (τομέας-στόχος), το οποίο καθίσταται πιο προσιτό μέσω της συσχέτισής του με το πρώτο.

Οι τομείς-στόχοι που παρουσιάζονται μέσω των μεταφορών ως λιγότερο περίπλοκοι είναι αυτοί του γερμανικού κράτους και της γερμανικής πολιτικής. Οι δύο αυτές βασικές όψεις της αναπαράστασης της Γερμανίας στον Λόγο των ελληνικών εφημερίδων συνδέονται με κοινές και πασίγνωστες έννοιες (τομείς-πηγές) όπως η βιομηχανία, η αυτοκρατορία και η οικογένεια, ώστε να γίνουν περισσότερο κατανοητές από τον αναγνώστη και να προωθηθεί έτσι πειστικά η επιθυμητή ιδεολογία. Είναι μάλιστα αξιοπρόσεκτο ότι οι ίδιες αυτές έννοιες ερμηνεύονται τότε θετικά και τότε αρνητικά ανάλογα με τη χρονική στιγμή.

Μια μεταφορά στον τομέα της βιομηχανίας, η οποία εμφανίζεται τόσο πριν όσο και μετά το 2010, είναι ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΕΙΝΑΙ ΜΗΧΑΝΗ. Με αυτή την έννοια, η Γερμανία παρουσιάζεται ως κινητήρας ή ατμομηχανή:

(8) Η Γερμανία [...] ήταν ανέκαθεν ο κινητήρας της ευρωπαϊκής ενοποίησης. *Τα Νέα* 10/4/2010

(9) Το γερμανικό κεφάλαιο, η «ατμομηχανή» της ΕΕ εδώ και μια δεκαετία *Ριζοσπάστης* 30/12/2012

Η μεταφορά αυτή είναι εξαιρετικά παραγωγική μέσω του λεξήματος *ατμομηχανή*, το οποίο εμφανίζεται 204 φορές στο πλήρες σώμα κειμένων και του οποίου οι πρώτες πέντε συχνότερες συνάψεις παρουσιάζονται στον Πίνακα 2

Πίνακας 1. Οι συχνότερες συνάψεις του λεξήματος *ατμομηχανή*

οικονομικός	ατμομηχανή	Ευρώπη
Γερμανία		ευρωπαϊκός
λεγόμενος		ΕΕ
γερμανικός		ανάπτυξη
επονομαζόμενος		Ευρωζώνη

Τα λεξήματα που εμφανίζονται δεξιά και αριστερά από το λέξημα *ατμομηχανή* εξηγούν τη λειτουργία της μεταφοράς, μέσω της οποίας η Γερμανία συσχετίζεται με την Ευρωπαϊκή Ένωση και την ευρωπαϊκή οικονομία, ενώ οι συνάψεις *λεγόμενος* και *επονομαζόμενος* αφορούν τη μεταφορική έννοια της λέξης. Η σύνδεση των δύο αυτών εννοιών τονίζει την ισχύ της Γερμανίας στην Ευρώπη, ένα θεματικό πεδίο το οποίο κυριαρχεί τόσο πριν όσο και μετά την έναρξη της οικονομικής κρίσης. Μόνο που στο διάστημα 2001-2009 παρουσιάζεται θετικά, ενώ στο διάστημα 2010-2013 αρνητικά, όπως δείχνουν τα αποσπάσματα (10) και (11):

(10) Αντικειμενικές συνθήκες και εξελίξεις κυριολεκτικά σπρώχνουν τη γερμανική ηγεσία να παίξει έναν ηγετικό αλλά και συγχρόνως χειραφετικό προοδευτικό ρόλο όχι μόνο στην Ευρώπη μα και σε παγκόσμιο επίπεδο. *Το Βήμα* 11/5/2003

(11) Η ratio essendi της νέας μεταρρύθμισης είναι σκληρά γερμανική. Και μετατρέπει το ευρωπαϊκό μοντέλο πολιτικής οικονομίας στο πιο συντηρητικό του πλανήτη. *Το Βήμα* 5/2/2012

Η προσήλωση των ελληνικών εφημερίδων στην αρνητική παρουσίαση της Γερμανίας από το 2010 και μετά έχει ως αποτέλεσμα μεγάλη παραγωγικότητα στις μεταφορές το χρονικό διάστημα 2010-2013, ενώ στο διάστημα 2001-2009 εμφανίζεται μόνο η προαναφερθείσα μεταφορική έννοια. Στον τομέα της βιομηχανίας, χρησιμοποιείται επίσης η μεταφορά ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΕΙΝΑΙ ΕΡΓΑΛΕΙΟ, μέσω της οποίας η Γερμανία παρομοιάζεται με μία λαβίδα:

(12) Η γερμανική λαβίδα λοιπόν είναι ισχυρή. *Το Βήμα* 5/12/2010

Η μεταφορική αυτή έκφραση τονίζει όχι μόνο τη δύναμη αλλά και την πίεση της Γερμανίας, η οποία υποχρεώνει την Ελλάδα σε μια συγκεκριμένη οικονομική πολιτική για τη διαχείριση της κρίσης.

Είναι αξιοσημείωτο ότι οι μεταφορικές έννοιες που αναλύθηκαν και τονίζουν τη γερμανική ισχύ έχουν να κάνουν με τον τομέα της βιομηχανίας, ο οποίος ανήκει στα επιτεύγματα της Γερμανίας. Επομένως, χρησιμοποιείται ένα θετικό θεματικό πεδίο για να αποδοθούν στη χώρα αρνητικά χαρακτηριστικά, όπως η ηγεμονική τάση και η επιβολή των δικών της όρων. Αυτό που αρχικά φαίνεται ως παράδοξο εξηγείται τελικά, αφού στόχος των μεταφορών αυτών από την έναρξη της κρίσης στην Ελλάδα και την εμπλοκή της Γερμανίας σε αυτή είναι η αρνητική παρουσίαση της τελευταίας, μια αρνητική παρουσίαση η οποία καταλαμβάνει κάθε τομέα δράσης, ακόμα και αυτόν της βιομηχανίας, που πρότινος αξιολογούνταν ως θετικός. Έτσι, γίνεται ακόμα πιο διακριτή η προσπάθεια του αρθρογράφου να κατακρίνει τη Γερμανία και να την τοποθετήσει στην ομάδα «των άλλων» που βρίσκεται απέναντι από την ομάδα του «εμείς».

Μια ακόμα συχνή μεταφορά από το 2010 και έπειτα είναι ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΕΙΝΑΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ:

(13) Καλώς ήλθατε στο 4ο Ράιχ. *Τα Νέα* 3/12/2011

Η μεταφορά αυτή συνδέει ρητά τη Γερμανία με τη ναζιστική περίοδο και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της, δηλαδή τον εθνικισμό και τις ηγεμονικές φιλοδοξίες, όπως αναλύθηκε σχετικά στο κεφάλαιο των στερεοτυπικών φράσεων.

Ενδιαφέρουσες είναι και οι μεταφορές που απλοποιούν τη γερμανική οικονομική πολιτική και τα μέτρα λιτότητας, δηλαδή Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΧΕΙ ΜΑΤΙΑ και Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΙΝΑΙ ΣΥΝΤΑΓΗ:

(14) η Γερμανία απαντά ως μύωψ ηγεμών *Καθημερινή* 13/2/2011

(15) η εγκληματική γερμανική «συνταγή» λιτότητας *Το Βήμα* 14/4/2013

Η πρώτη μεταφορική έκφραση θέλει να τονίσει την αναποτελεσματικότητα και την κοντόφθαλμη λογική της γερμανικής οικονομικής πολιτικής και γι' αυτόν το λόγο ο συντάκτης κάνει αναφορά σε ένα χαρακτηριστικό, δηλαδή τη μυωπία, το οποίο είναι φυσικά ανθρώπινο. Έτσι, η μεταφορά λειτουργεί ως προσωποποίηση, η οποία δίνει προσωπικό τόνο στην πολιτική και κατηγοριοποιεί όλους τους φορείς που ανήκουν στη Γερμανία κάτω από τη λέξη ηγεμών, ώστε να παρουσιαστούν συλλήβδην αρνητικά.

Η δεύτερη μεταφορά είναι πολύ συχνή, αφού στο διάστημα 2010-2013 εμφανίζεται στο πλήρες σώμα κειμένων 153 φορές. Μάλιστα, οι συνάψεις δεξιά και αριστερά του λεξήματος *συνταγή* είναι οι εξής:

Πίνακας 3. Οι συνάψεις του λεξήματος *συνταγή*

γερμανικός	συνταγή	λιτότητα
λανθασμένος		μνημόνιο
παλιός		καταδικασμένος
οικονομικός		Βερολίνο
επιμένω		αποτυγχάνω

Οι συνάψεις αυτές δείχνουν πόσο στενά συνδέει ο ελληνικός Τύπος την οικονομική πολιτική και τα μέτρα λιτότητας στην Ελλάδα με τη Γερμανία και το αρνητικό χαρακτηριστικό της αναποτελεσματικότητας μέσω μιας απλής και εξαιρετικά κοινής έννοιας όπως η *συνταγή*. Η σύνδεση με τη Γερμανία καθίσταται σαφής μέσω του επιθέτου *γερμανικός* και της μετωνυμίας *Βερολίνο*, ενώ το χαρακτηριστικό της αναποτελεσματικότητας εκφράζεται με τις συνάψεις *λανθασμένος*, *καταδικασμένος* και *αποτυγχάνω*. Ο συσχετισμός της μεταφορικής λέξης *συνταγή* με την οικονομική πολιτική λιτότητας γίνεται μέσω των συνάψεων *λιτότητα* και *οικονομικός*.

Η έννοια της *συνταγής* στοχεύει στη γενίκευση και την απλοποίηση της γερμανικής οικονομικής πολιτικής, η οποία παρουσιάζεται ως κάτι εύληπτο και ενιαίο. Με αυτόν τον τρόπο, ορισμένα αρνητικά χαρακτηριστικά κάποιων πολιτικών κινήσεων αποδίδονται σε ολόκληρο το πλέγμα της πολιτικής, η οποία κανονικά αποτελείται από πολλές αποφάσεις και πολλές συχνά αντικρουόμενες απόψεις με διάφορες παραμέτρους και υπό διαφορετικές συνθήκες. Έτσι, κατασκευάζεται πειστικά το αφήγημα της αρνητικής γερμανικής πολιτικής, το οποίο αποδίδεται περαιτέρω σε ολόκληρη τη χώρα.

Η μεταφορά που συνδέει την πολιτική με τη *συνταγή* και τη μαγειρική ανήκει σε έναν ευρύτερο τομέα, αυτόν της οικογένειας. Η μεταφορά **ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ/ Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΙΝΑΙ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΟ/ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ** έχει διάφορες πλευρές, όπως οι προαναφερθείσες, αλλά και άλλες, όπως ότι η ηγέτιδα είναι μια μητέρα ή μια νοικοκυρά:

(16) η κ. Μέρκελ [...] να δρα ως αυστηρή μαμά *Καθημερινή* 17/6/2012

(17) Η κυρία Μέρκελ, ως τυπική Γερμανίδα νοικοκυρά *Το Βήμα* 27/11/2011

Με αυτή την απλή θεματική, η οποία εκκινεί και από την αφετηρία ότι καγκελάριος της Γερμανίας ήταν εκείνο το χρονικό διάστημα γυναίκα, απλοποιείται το πολύπλοκο πεδίο δράσης ενός ηγέτη και παρομοιάζεται με κάτι πολύ γνωστό και κατανοητό σε όλους. Η απόδοση αρνητικών χαρακτηριστικών, όπως η αυστηρή πειθαρχία, η εκμετάλλευση της δύναμης και η αυστηρότητα, γίνεται σε ολόκληρη τη Γερμανία και δρα με πειστικό τρόπο. Παράλληλα, η καγκελάριος της Γερμανίας παρουσιάζεται αρνητικά και με μια άλλη οπτική. Αν η ηγέτιδα της ισχυρότερης χώρας στην Ευρώπη διαχειρίζεται μια τόσο πολύπλοκη κατάσταση όπως η οικονομική κρίση με τέτοια αφέλεια και απλοϊκότητα, τότε αυτή η συμπεριφορά πρέπει να τύχει αντικείμενο κριτικής. Η στρατηγική του αρθρογράφου είναι κυκλική, αφού αρχικά μόνος του κατασκευάζει τη σύνδεση της πολιτικής με την απλοϊκότητα του νοικοκυριού και έπειτα αποδοκιμάζει έμμεσα τη γερμανική διαχείριση για αυτή την απλοϊκότητα.

Τέλος, στην εφημερίδα *Τα Νέα* μια χαρακτηριστική μεταφορά είναι **Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΙΝΑΙ ΣΠΟΡ**:

(18) Η καγκελάριος είναι [...] πιασμένος διαιτητής: Δεν θέλει μικρές Γερμανίες αλλά νέες Βουλγαρίες *Τα Νέα* 5/2/2011

Εδώ η πολιτική παρουσιάζεται σαν ένα ανταγωνιστικό άθλημα, στο οποίο η Γερμανία έχει τη θέση του αντιπάλου. Τα χαρακτηριστικά του εθνικισμού, της εκμετάλλευσης και της αυστηρότητας τονίζονται ιδιαίτερα, αφού η Γερμανία κατηγορείται ως μεροληπτική και με εμφανές ενδιαφέρον μόνο για το δικό της συμφέρον, σε αντίθεση με την ουδέτερη στάση που θα έπρεπε να έχει ένας διαιτητής. Πρόκειται για μία ακόμα μεταφορά στην οποία εμφανίζεται το παράδοξο να συσχετίζεται ένα θετικό θεματικό πεδίο, όπως το ποδόσφαιρο, στο οποίο η Γερμανία διαπρέπει, με συγκεκριμένες αρνητικές υποδηλώσεις.

Συμπερασματικά, οι μεταφορές στον Λόγο των ελληνικών εφημερίδων για τη Γερμανία στοχεύουν όχι μόνο στη ζωντάνια και την παραστατικότητα της γλώσσας, αλλά και στην απλοποίηση και τη γενίκευση πολύπλοκων εννοιών, όπως η πολιτική, η οικονομία και η κρατική οργάνωση. Με αυτόν τον τρόπο, συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, κατά βάση αρνητικά από το 2010 και μετά, αποδίδονται με ευκολία στους γερμανικούς φορείς, γίνονται κατανοητά από τον αναγνώστη και γενικεύονται, χωρίς να αφήνεται χώρος για αποκλίσεις και εξαιρέσεις.

3.4. Γενικευτική και απρόσωπη αναφορά

Η θεωρία των κοινωνικών φορέων του Van Leeuwen (1996) αποτελεί μέρος της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου και ασχολείται με την αναπαράσταση στο Λόγο των φορέων που συνιστούν μια ομάδα, τη γλωσσική της μορφή και τη λειτουργία της. Η θεωρία αυτή αποτέλεσε υπόβαθρο στην ανάλυση της παρουσίασης της Γερμανίας στις ελληνικές εφημερίδες, όπου μελετήθηκε η γενικευτική και απρόσωπη αναφορά των μελών που συνιστούν την οντότητα της Γερμανίας.

Η γενικευτική αναφορά στοχεύει στην παρουσίαση της ομάδας ως μιας ενιαίας οντότητας, που αποτελείται από ανώνυμους και μη ειδικώς αναφερόμενους ανθρώπους. Ως εκ τούτου, βρίσκεται στον αντίποδα της εξειδικευμένης αναφοράς, μέσω της οποίας οι φορείς εμφανίζονται με τις ατομικές τους ιδιότητες. Η απρόσωπη αναφορά παρουσιάζει τους φορείς αφηρημένα με ονόματα οντοτήτων που ορίζονται με το σημασιολογικό χαρακτηριστικό [-ανθρώπινο], ενώ αντίθετα με την προσωποποίηση οι φορείς της ομάδας αναπαρίστανται ως άνθρωποι. Η γενικευτική αναφορά έχει ως στόχο την απόδοση συγκεκριμένων χαρακτηριστικών σε ολόκληρη την ομάδα, ακόμα και σε άτομα που δεν σχετίζονται με αυτά, αφού οι φορείς συνιστούν μια ενιαία οντότητα χωρίς αποκλίσεις. Εν αντιθέσει, η εξειδικευμένη αναφορά επιδιώκει την απόδοση των χαρακτηριστικών σε κάθε άτομο ξεχωριστά, ανάλογα με τη λειτουργία του.

Με βάση αυτές τις θεωρητικές αποσαφηνίσεις, παρατηρούνται δύο τάσεις στις ελληνικές εφημερίδες. Στο διάστημα 2001-2009 χρησιμοποιείται η γενικευτική αναφορά για την απόδοση σε όλη τη Γερμανία θετικών χαρακτηριστικών και η εξειδικευμένη αναφορά για τα αρνητικά χαρακτηριστικά. Στο διάστημα 2010-2013 συμβαίνει το ακριβώς αντίθετο. Στο παράδειγμα (19) αποδίδονται μέσω της γενικευτικής λέξης *χώρα* σε ολόκληρη τη Γερμανία τα θετικά χαρακτηριστικά του πρωταγωνιστικού ρόλου στις εξαγωγές και των επιτυχημένων προϊόντων:

(19) μια χώρα που πρωτοπορεί στις εξαγωγές, συνεχίζει να προσφέρει υπηρεσίες και παράγει αγαθά τα οποία κατακτούν τις διεθνείς αγορές *Τα Νέα* 24/9/2005

Αντίθετα, στο (20) η γενικευτική αναφορά χρησιμεύει για να αποδώσει σε ολόκληρο το γερμανικό λαό μέσω της λέξης *Γερμανοί* το αρνητικό χαρακτηριστικό της απροθυμίας για βοήθεια στην Ελλάδα.

(20) Είναι ό,τι δεν θέλουν οι Γερμανοί. Εμφανίζονται εξαιρετικά απρόθυμοι έως απόλυτα αρνητικοί στο να βάλουν το χέρι στην τσέπη και να αναλάβουν τα χρέη της Ευρωζώνης. *Καθημερινή* 28/11/2010

Η λειτουργία της εξειδικευμένης αναφοράς γίνεται σαφής στα ακόλουθα αποσπάσματα:

(21) Παρ' όλη τη μερικότητα της αποναζικοποίησης, την επιβίωση κάποιων ομάδων που νοσταλγούν το ναζιστικό παρελθόν και την αναζωπύρωση της ξενοφοβικής άκρας Δεξιάς, παρ' όλα αυτά η Γερμανία σήμερα έχει γερά θεμελιωμένους κοινοβουλευτικούς θεσμούς. *Το Βήμα* 11/5/2003

(22) [...] ο Σμιτ μιλά με τον ιστορικό ρόλο του, ως πολιτικός που συνέβαλε στη διαμόρφωση της σημερινής Ευρώπης. *Καθημερινή* 9/10/2011

Όπως γίνεται φανερό, το 2003, πολύ πριν την έναρξη της οικονομικής κρίσης, τα αρνητικά χαρακτηριστικά, όπως η ξενοφοβία και η νοσταλγία για τη ναζιστική περίοδο, αποδίδονταν σε συγκεκριμένους φορείς, δηλαδή την Άκρα Δεξιά, η οποία διαχωρίζεται από τη Γερμανία σε πρώτη φάση, επειδή δεν εμφανίζεται δίπλα της το επίθετο *γερμανικός*. Σε δεύτερη φάση αυτός ο διαχωρισμός επιτυγχάνεται αμέσως μετά, καθώς γίνεται γενικευτική αναφορά στη Γερμανία, που ακολουθείται από το θετικό χαρακτηριστικό των εδραιωμένων κοινοβουλευτικών θεσμών. Το 2011, από την άλλη, το θετικό χαρακτηριστικό της συμβολής στη διαμόρφωση της Ευρώπης αποδίδεται ρητά και άμεσα μόνο στον πρώην καγκελάριο Schmidt και όχι σε ολόκληρη τη Γερμανία.

Η γενικευτική αναφορά λοιπόν λειτουργεί ως γλωσσική στρατηγική ενίσχυσης και επίτασης, αφού χρησιμοποιείται στις περιπτώσεις στις οποίες ο αρθρογράφος θέλει να τονίσει ορισμένα χαρακτηριστικά, θετικά ή αρνητικά ανάλογα με τη χρονική περίοδο και να τα αποδώσει σε περισσότερους φορείς και σε μεγαλύτερη έκταση. Στον αντίποδα, η εξειδικευμένη αναφορά στοχεύει στον μετριασμό του εκάστοτε χαρακτηριστικού, το οποίο αποδίδεται μόνο σε έναν συγκεκριμένο φορέα.

Η προσωποποιημένη ή απρόσωπη αναφορά έχει διαφορετική λειτουργία και αλληλοεπικαλύπτεται μόνο σε μικρό βαθμό με την εξειδικευμένη ή τη γενικευτική. Γενικά, η προσωπική αναφορά και η απόδοση στους φορείς ανθρώπινων χαρακτηριστικών δίνει ζωντάνια στην έκφραση, ενώ ταυτόχρονα ενισχύει την αναπαράσταση στο Λόγο του φορέα ως κατεξοχήν υπεύθυνου για τις ιδιότητες που του αποδίδονται. Από την άλλη, η απρόσωπη αναφορά αποδυναμώνει την ανθρώπινη ιδιότητα του φορέα μιας ομάδας, δηλαδή της Γερμανίας, με αποτέλεσμα η ομάδα του «εμείς», δηλαδή η Ελλάδα, να βλέπει την πρώτη ως μια αφηρημένη οντότητα, με την οποία δεν μπορεί να ταυτιστεί.

Η λειτουργία της προσωποποίησης γίνεται σαφής στο παρακάτω παράδειγμα:

(23) Όσο η Γερμανίδα καγκελάρια και τα συμφέροντα που τη στηρίζουν έχουν την εξουσία, με δεδομένη την ιδεολογική τύφλωση και το απίστευτο πείσμα της τελευταίας, οι ελπίδες για αλλαγή πλευσης είναι πολύ μικρές. Τα πράγματα όμως δεν ακολουθούν πάντα μια γραμμική πορεία. *Το Βήμα* 12/2/2012

Στο (23) η εξειδικευμένη αναφορά στη Γερμανίδα Καγκελάρια ακολουθείται από την απόδοση σε αυτήν των αρνητικών χαρακτηριστικών, της ιδεολογικής τύφλωσης και του πείσματος, παρόλο που, όπως προαναφέρθηκε, συνήθως για τον σκοπό αυτό μετά το 2010 χρησιμοποιούνταν η γενικευτική αναφορά. Η επιλογή αυτή εξηγείται από τον συνδυασμό της εξειδικευμένης με την προσωπική αναφορά. Με αυτόν τον τρόπο, στοχοποιείται ένα συγκεκριμένο άτομο ως υπεύθυνο για τα δεινά της Ελλάδας στην

οικονομική κρίση, με αποτέλεσμα να κατασκευάζεται με απλό και εύληπτο τρόπο ο εχθρός, ο οποίος ανήκει στην ομάδα «των άλλων» και αντιτίθεται στην ομάδα του «εμείς». Από την άλλη, στο παράδειγμα (1) της εισαγωγής χρησιμοποιείται η απρόσωπη μαζί με τη γενικευτική αναφορά. Στόχος αυτής της γλωσσικής επιλογής, η οποία δεν αφήνει περιθώριο για την κατονομασία συγκεκριμένων Γερμανών πολιτικών, αλλά εκφράζει μόνο σχηματικά το υποκείμενο, είναι να παρουσιαστεί η Γερμανία ως μια αφηρημένη και ενιαία οντότητα, η οποία ενδιαφέρεται μόνο για την καταδυνάστευση της Ευρώπης. Έτσι, αναπαρίσταται ως μια μακρινή και απροσδιόριστη ομάδα, της οποίας οι ξεχωριστοί φορείς δεν κατασκευάζονται καν γλωσσικά, αφού κάτι τέτοιο δεν θα εξυπηρετούσε τη στόχευση του κειμένου.

Οι παραπάνω διαπιστώσεις υπογραμμίζουν τη σχέση ανάμεσα στην επιλογή του εκάστοτε τρόπου αναφοράς και τον στόχο του αρθρογράφου, ο οποίος επηρεάζεται άμεσα από το περιεχόμενο. Τα ίδια γλωσσικά μέσα, όπως η γενικευτική ή η απρόσωπη αναφορά, χρησιμοποιούνται για την ενίσχυση ή την αποδυνάμωση των θετικών ή των αρνητικών χαρακτηριστικών ανάλογα με το αν η Γερμανία θεωρείται ότι βρίσκεται στο ίδιο ή στο αντίπαλο στρατόπεδο σε σχέση με την Ελλάδα.

4. Συμπεράσματα

Τα αποτελέσματα της ανάλυσης υπογραμμίζουν ότι η αναπαράσταση της Γερμανίας στον ελληνικό τύπο εμφανίζει μια τομή, η οποία οριοθετείται χρονικά το 2010. Μπορεί ουσιαστικά να γίνει λόγος για δύο διακριτά χρονικά διαστήματα, το 2001-2009 και το 2010-2013, στα οποία η παρουσίαση της Γερμανίας είναι εντελώς διαφορετική. Πριν την οικονομική κρίση η Γερμανία κατασκευάζεται στο Λόγο των ελληνικών εφημερίδων θετικά με αναφορές στην ισχύ της στην Ευρωπαϊκή Ένωση υπό το πρίσμα της ηγέτιδας δύναμης που βοηθάει τη συνομοσπονδία κρατών να προχωρήσει μπροστά. Εκτός από την ισχύ της Γερμανίας, εξάγονται και άλλα χαρακτηριστικά, όπως η πειθαρχία και η εγκυρότητα. Αντίθετα, μετά το 2010, το τοπίο αλλάζει και τα ίδια χαρακτηριστικά αποκτούν αρνητική χροιά. Είναι αξιοπρόσεκτο ότι οι ελληνικές εφημερίδες δεν τονίζουν άλλα χαρακτηριστικά της Γερμανίας, αλλά αξιολογούν με διαφορετικό τρόπο τα ίδια. Η γερμανική ισχύς και πειθαρχία συνδέονται ρητά με τα δεινά της Ελλάδας και η Γερμανία καταδικάζεται ως υπεύθυνη για αυτό, με εκτενείς και συχνές αναφορές στον γερμανικό ηγεμονισμό.

Επομένως, τα γλωσσικά μέσα αντανακλούν τους εκάστοτε στόχους του αρθρογράφου και πολλές φορές χρησιμοποιείται το ίδιο μέσο, όπως π.χ. η μεταφορά του κράτους ως μηχανή ή η γενικευτική αναφορά, για να μεταδοθεί μια εντελώς διαφορετική ιδεολογία, από τη μία η Γερμανία που πρωτοπορεί και συμβάλλει στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και από την άλλη η Γερμανία που καταδυναστεύει την Ελλάδα και την Ευρώπη. Γίνεται λοιπόν σαφές ότι η επιλογή του γλωσσικού μέσου και κυρίως ο στόχος που επιτελείται μέσω αυτού εξαρτάται σε πολύ μεγάλο βαθμό από το οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό περιεχόμενο, όπως εκφράζεται στον άξονα του χρόνου και την αλλαγή στις σχέσεις ανάμεσα στην Ελλάδα και στη Γερμανία λόγω της οικονομικής κρίσης στην πρώτη. Το κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον ασκεί καθοριστικό ρόλο στην ιδεολογία της εφημερίδας και του αρθρογράφου, με αποτέλεσμα να επιστρατεύεται η γλώσσα για να κάνει όσο πιο επιδραστικό γίνεται το περιεχόμενο που προωθείται.

Φυσικά, τα γλωσσικά αυτά μέσα εξυπηρετούν και άλλους σκοπούς, εκτός από τη διάδοση της ιδεολογίας της εφημερίδας και την κατηγοριοποίηση της Γερμανίας στην ομάδα του «εμείς» ή «των άλλων». Πολλές τους εκφάνσεις συνδέονται με τις συμβάσεις του Λόγου των ΜΜΕ και ιδιαίτερα των άρθρων γνώμης σε μια οικονομική και πολιτική εφημερίδα. Αυτό όμως που θέλει να τονίσει η παρούσα εργασία είναι η διαλεκτική σχέση ανάμεσα στα γλωσσικά μέσα και το ιστορικό-κοινωνικό πλαίσιο. Η επιρροή του

δεύτερου στη γλωσσική αναπαράσταση της Γερμανίας στον ελληνικό τύπο προβλήθηκε ιδιαίτερα από τα αποτελέσματα της ανάλυσης. Το κατά πόσο η αναπαράσταση αυτή επηρέασε εκ νέου το κοινωνικό πλαίσιο και διαμόρφωσε δευτερογενώς ένα συνεχιζόμενο αντιγερμανικό κλίμα είναι ένα ενδιαφέρον ερώτημα, στο οποίο θα μπορούσε να απαντήσει μια σχετική κοινωνιολογική μελέτη.

Βιβλιογραφία

- Baker, P., Gabrielatos, C., Khosravini, M., Krzyzanowski, M., McEnery, T. & Wodak, R. 2008. A useful methodological synergy? Combining Critical Discourse Analysis and Corpus Linguistics to examine discourses of refugees and asylum seekers in the UK press. *Discourse and Society* 19.3, 273-306.
- Bell, A. 1991. *The Language of News Media*. Oxford: Blackwell.
- Bubenhof, N. 2008. *Sprachgebrauchsmuster. Korpuslinguistik als Methode der Diskurs- und Kulturanalyse*. Berlin: De Gruyter.
- Fairclough, N. 1995. *Media Discourse*. London: Edward Arnold.
- Fairclough, N. 2003. *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. London: Routledge.
- Forchtner, B. and Kølvrå, C. 2012. Narrating a 'new Europe': From 'bitter past' to self-righteousness? *Discourse and Society* 23 (4), 377-400.
- Gabrielatos, C., McEnery, T., Diggle, P. & Baker, P. 2011. The peaks and troughs of corpus-based contextual analysis. *UCREL Corpus Research Seminar* 1-51.
- KhosraviNik, M. 2010. The representation of refugees, asylum seekers and immigrants in the British newspapers: A critical discourse analysis. *Journal of Language and Politics* 8 (3), 1-29.
- Kovács, A. & Wodak, R. 2003. *NATO, Neutrality and National Identity*. Vienna: Böhlau.
- Lakoff, G. & Johnson, M. 1980. *Metaphors we Live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- Magalhaes, C. 2006. A Critical Discourse Analysis approach to news discourses and social practices on race in Brazil. *DELTA* 22 (2), 275-301.
- Mautner, G. 2007. Mining large corpora for social information. The case of elderly. *Language in Society* 36 (1), 51-72.
- Morley, J. 1998. *Truth to Tell: Form and Function in Newspaper Headlines*. Bologna: CLUEB.
- O' Halloran, K. 2009. Inferencing and cultural reproduction: A corpus-based Critical Discourse Analysis. *Text & Talk* 29 (1), 21-51.
- Reisigl, M. & Wodak, R. 2001. *Discourse and Discrimination: Rhetorics of Racism and Antisemitism*. London: Routledge.
- Reisigl, M. & Wodak, R. 2009. The discourse-historical approach (DHA). *Methods of Critical Discourse Analysis* 2, 87-121.
- Sinclair, J. 1991. *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford: Oxford University Press.
- Stubbs, M. 1994. Grammar, text, and ideology: Computer-assisted methods in the linguistics of representation. *Applied Linguistics* 15.2, 201-223.
- Tsotsou, A. 2019. *Das Image Deutschlands in der griechischen Presse im Zeitraum 2001-2013: eine diskurslinguistische korpusorientierte Analyse*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač.
- Tsotsou, A. 2021. The image of Germany in the Greek press. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://hdl.handle.net/21.11119/0000-0007-E18D-C>.
- Van Leeuwen, T. 1996. The representation of social actors. In C. Caldas-Coulthard & M. Coulthard (eds) *Texts and Practices: Readings in Critical Discourse Analysis*. London: Routledge, 32-70.
- Wodak, R., De Cillia, R., Gruber, H., Mitten, R., Nowak, P. & Pelikan, J. 1990. *Wir sind alle unschuldige Täter! Diskurshistorische Studien zum Nachkriegsantisemitismus*. Frankfurt-am-Main: Suhrkamp.
- Wodak, R. & Meyer, M. 2001. *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage.